

Inkové

nejmocnější indiánský stát

Markéta Křížová

Ukázka z textu:

5. Dobyť incké říše

Když kolem roku 1527 pobýval inka Huayna Capac ve své rezidenci Tumipampa v dnešním Ekvádoru, zastihla jej zpráva, že se daleko na severu objevili vousatí bílí muži s podivnými zvířaty a s velkými plavidly. Nestačil se již s nimi setkat. Spolu s mnoha příslušníky svého dvora a s designovaným následníkem Nonancuyuchim padl za oběť neznámé nemoci, s největší pravděpodobností neštovicím, zavlečeným z Evropy na americkou pevninu krátce po Kolumbově přistání v roce 1492. Epidemie se v Novém světě rychle šířily. Často - tak jako v případě incké říše - o roky nebo dokonce o celá desetiletí předcházely přímý fyzický kontakt Indiánů s bílými kolonizátory. Po Huayna Capakově smrti byl Cusku za nového panovníka prohlášen Huascar, syn hlavní ženy zesnulého inky. Proti němu se ale postavil další z početných Huayna Capakových synů, Atahualpa, jehož matka snad pocházela rodu místních vládců Ekvádoru. Atahualpa se účastnil dobytvačného tažení na sever a pobýval v Tumipampě v době, kdy inka zemřel; poté našel početné příznivce mezi ekvádorskými elitami. Došlo k otevřené válce, ve které nakonec zvítězila armáda Atahualpova, obsadila Cusco, zajala Huascara a vyvraždila většinu jeho rodiny. Přestože taková situace nebyla v dějinách incké říše ničím novým, obvyklé problémy s vybíráním nového panovníka se nyní znásobovaly vzhledem k obrovské rozloze a vnitřní diverzitě říše i odstředivým tendencím jejích okrajových oblastí. Navíc právě v okamžiku, kdy střetnutí mezi dvěma uchazeči o panovnickou funkci vrcholilo, vstoupil do hry nový faktor - u severního pobřeží Peru se znovu vylodili španělští dobyvatelé. Španělé začali pronikat na americkou pevninu již během prvního desetiletí 16. století. Na karibských ostrovech totiž rychle ubývala domorodé populace, v důsledku brutálních metod kolonizace i evropských chorob; proto bylo nutné najít nové zdroje pracovní síly. Na atlantickém pobřeží dnešní Panamy bylo založeno několik osad a roku 1513 Vasco da Balboa s dvěma stovkami mužů pronikl panamskými pralesy k vodní ploše, kterou zabral jménem španělského krále a nazval Mar del Sur, Jižní moře. Právě během této výpravy se Balboa od místních domorodců dověděl o mocné říši na jihu, oplývající zlatem a jiným bohatstvím. Nemohl ale těchto informací využít, neboť se brzy stal obětí mocenských sporů uvnitř nově založené kolonie a ve vykonstruovaném procesu byl popraven. Teprve roku 1522 se kapitán Pascual de Andagoya vydal podél tichomořského pobřeží Střední Ameriky na západ a na jih. Nedoplul daleko, nemoc ho donutila k návratu. Nicméně Indiáni, s nimiž se setkal, mu potvrdili existenci bohaté země, kterou nazývali "Pirú". Od

roku 1524 se na jih opakovaně pokoušel proniknout Francisco Pizarro, negramotný pasák vepřů - pokud ovšem tato informace není jednou z mnoha pomluv jeho kritiků. Pizarrovo původní "povolání" ostentativně zdůraznil například kronikář López de Gómara. Pravdou ale je, že v Extremaduře, a zejména pak v Trujillu, odkud pocházel rod Pizarrů, jehož byl Francisco nemanželským potomkem, představoval chov vepřů klíčové hospodářské odvětví a mnoha místním conquistadorům zaplatil přepravu do Nového světa. Francisco Pizarro od roku 1502 pobýval na karibských ostrovech a později se účastnil kolonizace Panamy, kde se také pokoušel zbohatnout tím, že pořádal lovy na indiánské otroky. Na samostatnou průzkumnou výpravu ale neměl dost prostředků, proto se spojil s dalšími podnikavci - vojákem Diegem de Almagro a knězem Hernandem de Luque. První průzkumná výprava financovaná tímto trojspolkem (1524) skončila naprostým neúspěchem, porážkou od domorodců a ztrátou veškeré - ovšem dost ubohé - kořisti. O rok později dosáhl ale Pizarro severního Peru a na pobřeží spatřil důkazy stabilního, bohatého osídlení. Navštívil přístavní město Tumbez, severní výspu incké říše, a zajal obchodní vor naložený zlatými předměty, látkami a jiným zbožím. Vedle kořisti získal i několik mladých chlapců, kteří při pozdějších výpravách sloužili jako tlumočníci. Nicméně v Panamě nezbudily jeho objevy dostatečný ohlas, proto se Pizarro vydal do Španělska, aby získal oficiální podporu královského dvora k dalším průzkumům. Skutečně si zajistil určité finanční prostředky i výsadní právo na kolonizaci "Pirú", včetně příslibu rozsáhlých vojenských a ekonomických pravomocí na nově dobytém území (a také získal pro účast na dobovačném tažení početný houf svých příbuzných z Extremadury). Listiny ovšem byly vystaveny pouze na Pizarrovo jméno. Na jeho společníky se příslibené výsady nevztahovaly; a toto opomenutí se stalo zárodkem budoucích závažných sporů mezi Pizarrem a Almagrem. V roce 1530 se Pizarro přeplavil ze Španělska do Panamy a vyrazil na třetí výpravu k neznámé říši. Zvolil tentokrát severnější místo k přistání, takže se pak jeho muži několik měsíců obtížně probíjeli neprostupnými pralesy ekvádorského pobřeží; když konečně na jaře 1532 dorazili do Tumbezu, zjistil Pizarro ke svému překvapení, že město je v troskách. Od místních představitelů se dověděl o válce mezi Huascarem a Atahualpou a prostřednictvím svých indiánských tlumočnicků navázal styky s oběma zneprátenými tábory. V srpnu téhož roku (1532) Pizarro založil nedaleko Tumbezu první španělskou osadu na území incké říše - San Miguel de Piura - zanechal zde vojenskou posádku, vyslal Diega de Almagra do Panamy s dosud získanou kořistí a žádostí o posily a se zbylými 150 muži, většinou opěšalými, se vydal na pochod do vnitrozemí. Atahualpa, jenž krátce předtím definitivně zvítězil nad bratrem, Španěly zjevně podcenil a v horském terénu se je nepokusil zastavit. V listopadu Španělé po namáhavém pochodu dospěli k údolí Cajamarky, vysoko v horách, kde právě pobýval Atahualpa se svým dvorem. Od moře je dělily týdny cesty a podle odhadů účastníků výpravy tábořilo v Atahualpově ležení 40 tisíc mužů: na každého Španěla tedy připadalo minimálně 260 protivníků. Z horečné porady Pizarra a jeho důstojníků v takřka bezvýhodné situaci vzešla jediná možná taktika - zaútočit první, využít momentu překvapení, pokusit se zajmout panovníka a držet jej jako rukojmí. Uprostřed své vítězné armády se Atahualpa cítil bezpečný a na pozvání Španělů a výslovný slib zachování příměří se dostavil do jejich tábora. Jeho příchod popsal

Pizarrův sekretář Francisco de Xerez. "V čele krácel oddíl Indiánů oblečených do pestrých, jako šachovnice kostkovaných obleků. Ti sbírali slámu a zametali cestu. Za nimi šly v jiném oblečení další oddíly Indiánů, kteří zpívali a tančili. Potom následovalo mnoho mužů se zlatými a stříbrnými zbraněmi, insigniemi a čelenkami. V této skupině byl Atabalipa. Indiáni ho nesli na ramenou v nosítkách vykládaných pestrobarevným papouščími peřím a ozdobených zlatými a stříbrnými destičkami... Potom šlo množství vojáků rozdělených do škadron a všichni měli zlaté a stříbrné čelenky." K indiánskému vládci trůnícímu v nosítkách přistoupil španělský kněz Vicente de Valverde s křížem v jedné a biblí v druhé ruce "a řekl mu prostřednictvím tlumočníka: „Jsem knězem Boha, učím křesťany Božím zákonům a s tímto posláním přicházím i k vám, abych vás poučil. Učím tomu, co nám zvěstoval Bůh, a to je zapsáno v této knize. A proto tě ve jménu tohoto Boha a křesťanů žádám, abys byl jeho přítelem, neboť tak to chce Bůh a tobě z toho vzejde dobro." Atahualpa vzal do ruky biblí, chvíli si ji prohlížel a pak ji odhodil na zem. Právě znesvěcení Písma svatého se pro pozdější kronikáře stalo hlavní omluvou pro jedno z největších krveprolití, k nimž kdy došlo na půdě Nového světa. Pizarro dal povel k útoku na neozbrojený inkův doprovod. "Zahřměla děla, zazněly trubky a vyrazili pěši i jezdci." Sám Pizarro proběhl k Atahualpovým nosítkům a chytil inku za ruku. Jeho předpoklad se splnil. Když Indiáni viděli zajetí svého panovníka, dali se na bezhlavý útek; nepočtení španělští jezdci je ale snadno doháněli a pobíjeli po desítkách. Během "bitvy" - nebo spíše masakru - zahynula většina incké šlechty a elitních bojovníků a přeživší se rozptýlili po okolních horách. Zajatému inkovi prokazovali Španělé všemožné pocty; Atahualpa ale již po několika dnech začal taktizovat. Rozkázal zabít Huascara, kterého jeho lidé drželi v zajetí mimo Cajamarku, aby nemohl navázat kontakt se Španěly. Uznal svou podřízenost španělskému králi a nabídl za sebe výkupné, neboť rychle zjistil, po čem vetřelci touží. Za zachování svého života slíbil naplnit zlatem a stříbrem "síň dvaadvacet stop dlouhou a sedm stop širokou až k bílé čáře vedené středem výšky síně, což je, jak řekl, půldruhé výšky muže." A tento slib také dodržel. Nechal dopravit do Cajamarky kolem 2700 kg zlata a 13 tun stříbra, většinou ve formě uměleckých předmětů, které však byly okamžitě přetaveny. I po odečtení pětiny, vyhrazené pro krále, to byla kořist téměř nepředstavitelná. Jen málokterý z vojáků ale během dobývání Peru skutečně zbohatl. Většina pokladů v krátké době skončila v rukou překupníků, kteří postupovali v patách conquistadorů. V oblasti zdecimované boji mezi Huascarem a Atahualpou byl totiž nedostatek potravin, oděvů i zbraní; za zboží dovážené na lodích z Panamy se platily závratné sumy. Jezdci údajně ze zoufalství okovávali své koně stříbrem, protože železné podkovy nemohli ničím jiným nahradit. Přestože ale Španělé drželi inku v zajetí, incká říše ještě nebyla podrobena. Vojsko, jakkoli oslabené a demoralizované, zůstávalo impozantní a Pizarro nemohl čekat další posily dříve než za několik měsíců. Proto manévroval, vyjednával a sliboval. Teprve v dubnu 1533, kdy dorazilo dalších 150 mužů vedených Diegem de Almagro, se situace radikálně změnila. Almagrova skupina, na niž samozřejmě zbyl z Atahualpova zlata jen velmi hubený podíl, volala po dalších válečných akcích. Přestože inka zaplatil výkupné, obvinili jej Španělé z toho, že "shromažďoval lidi do boje proti křesťanům", a ve zinscenovaném procesu byl odsouzen k smrti, "pro bezpečnost křesťanů a pro dobro

celé země, pro její dobytí a pacifikaci". V poslední chvíli přijal křest, proto byl rozsudek změněn z trestu upálením na uškrcení. Pizarro se ve svých zprávách usilovně snažil vykreslit Atahualpu jako "nejkrveživnějšího a nejkrutějšího člověka, [jenž] celou zemi udržoval v poslušnosti tyranstvím a všemi byl nenáviděn." Španělský dvůr sice přijal s nesouhlasem zprávu o smrti domorodého panovníka, který se podrobil jeho nadvládě, pozdější autoři ale vinu Franciska Pizarra na inkově smrti příliš nezdůrazňovali. Naopak, velkou oblibu si získala teorie Lópeze de Gómara, který přisoudil hlavní podíl na Atahualpově smrti domorodému tlumočnicku Felipillovi (jemuž měla hrozit smrt za pletky s jednou z inkových žen, a proto poslal svého vladaře na smrt). Španělé, dodržující úzkostlivě zákon, se tak podle Gómara stali obětí klamu, který nedokázali rozpoznat. Míšenecký autor Garcilaso de la Vega, potomek conquistadora a incké "šlechtičny", tuto verzi ještě doplnil barvitým líčením, jak se sami Španělé snažili očistit inku z nespravedlivého nařčení. I sami domorodci přispěli vlastní verzí v tzv. tancích conquisty (danzas de la conquista), divadelních představeních, která se v andských komunitách pořádají u příležitosti křesťanských svátků a oživující a zpřítomňují události spojené s příchodem Evropanů. Předpokládá se, že tyto "tance" sahají až do 16. století a jsou variacemi na tradici františkánského misijního divadla, které sloužilo k názornému objasňování křesťanské věrouky. V peruánské verzi hry známé jako Smrt Atahualpy, jejíž nejstarší psaný text pochází z roku 1871, se celý vesmír zhrozí nad inkovou smrtí, neboť Syn Slunce byl zárukou harmonie světa a vzájemné zodpovědnosti všech živých i neživých tvorů. Zděšen je i španělský král, který ve svém výstupu inku opěvuje a Pizarrovi hrozí trestem; ten proklíná den svého zrození a padá na zem mrtev, čímž potvrzuje morální vítězství Indiánů. V dané chvíli ale bylo nejdůležitější, že se Španělé zabitím Atahualpy označili za Huascarovy příznivce. Na jejich stranu se tak postavily některé zájmové skupiny, které se chtěly pomstít na Atahualpových spojencích. S jejich podporou Pizarro pronikl až do jádra incké říše, do Cuska. Atahualpovo místo nakrátko zaujal Tupac Huallpa z cuskánské větve inckého rodu, tedy blízký příbuzný Huascara; a po jeho brzké smrti se stal panovníkem Manco, další příslušník této větve. To, že se hrstka dobyvatelů vydala z Cajamarky k několik set kilometrů vzdálenému Cusku ve chvíli, kdy většina armády věrné Atahualpovi ještě zdaleka nebyla podrobena, bez zásobování, posil nebo zajištěného týlu, bylo vrcholným projevem odvahy či snad nedostatku rozvahy. Několik střetnutí cestou do Cusca nicméně prokázalo trvalou převahu Španělů na koních a v evropské zbroji nad domorodými válečníky. Do hlavního města pak Španělé vtáhli jako osvoboditelé poté, co rozprášili Atahualpovy jednotky, které dosud Cusko okupovaly. Na hlavním náměstí byl Manco uveden na trůn se všemi příslušnými obřady včetně účasti mumifikovaných předků, neboť Španělé se ještě necítili dost silní, se aby takovým pohanským obřadům postavili. Ještě před tím ovšem formálně uznal své poddanství španělskému králi Karlu V. Nikdo dobyvatelům nebránil v drancování skladů naplněných potravinami a oděvy i zlatem vyzdobených chrámů včetně posvátného Zlatého dvora, Coricanchy. Pizarro a jeho velitelé si sotva uvědomovali vše, co působilo v jejich prospěch. Jistě těžili z výhody jezdce nad pěšákem; a věděli také o bojích uvnitř panovnické rodiny a snažili se z nich těžit. Mnohem zásadnější ale byly odstředivé tendence, které oslabovaly křehkou stabilitu incké říše. Potupné zajetí a

smrt Atahualpy oslabilo prestiž incké dynastie. Cusco ztrácelo svou pozici centra. Mnoho okrajových území vyhnalo incké úředníky a kněze a moci se znovu ujaly místní dynastie uctívající tradiční božstva. Manco si tyto varovné signály uvědomoval a pokusil se posílit prestiž Synů Slunce. Historikové často odsuzují Mancovu "kolaboraci" a jeho dosazení na trůn prohlašují za Pizarrovu úspěšnou snahu legitimizovat svou přítomnost. Španělů bylo opravdu v podstatě lhostejné, která z inckých frakcí vyhraje, pokud oni sami zůstanou u moci. Ale také Manco vnímal Evropany jako užitečné spojence a sám se cítil být vítězem. S pomocí Španělů přivedl rozeštvanou říši do stavu alespoň relativní stability. Hluboké rozpory uvnitř dynastie i mezietnické soupeření ale nebylo snadné zacelit, tím spíše, že docházelo ke stále častějším a závažnějším neshodám mezi Indiány a bělochy. Nicméně většina domorodců považovala příchod cizinců za náhodu, za dočasnou epizodu. Indiáni nemohli vědět, že hrstka Pizarrových vojáků je jen předvojem mnohonásobně početnější a mocnější armády. Do konce roku 1533 Pizarro a Manco společným úsilím ovládli střední část incké říše, odpovídající zhruba dnešnímu Peru. Vypleněné Cusco dalo ještě větší kořist než Atahualpovo výkupné, ale vzhledem k většímu počtu vojáků, kteří se účastnili dobývání města, byly podíly nižší. Navíc se Pizarro nedohodl s Almagrem o rozdělení pravomocí na dobytém území. V souladu s dokumenty, které získal v Madridu, si Pizarro nárokoval veškerou kořist a výsady pro sebe, a Almagrovi nabídl možnost vydobýt si území vlastní. Během následujících dvou let Almagro s několika stovkami vojáků a několika tisíci indiánských služebníků překročil nehostinnou náhorní plošinu - altiplano - prošel dnešní Bolívií a pronikl hluboko do Chile. Nenašel však ani poklady, ani města nebo jiné známky vyspělé civilizace; a na zpátečním pochodu přes poušť Atacama utrpěl jeho oddíl obrovské ztráty. Krátce po Almagrově odchodu opustil Cusco i Pizarro. V březnu 1534 inckou metropoli obřadně "založil" jako španělské město a v zakládacích dokumentech zdůraznil, že je nezbytné vlídně zacházet s Indiány. "Domorodí obyvatelé této země... byli podle Božího slova stvořeni jako naši bratři a jsou potomky našich prapředků." Za hlavní město španělské kolonie nazývané v následujících třech stoletích "Peru" a zhruba kopírující území bývalé incké říše si nicméně ještě téhož roku zvolil nově vybudovanou osadu na řece Rimac, blízko tichomořského pobřeží. "Město králů" (Ciudad de los Reyes), pojmenované na počest svátku Tří králů, bylo snáze dostupné pro dopravu posil, zásob a vůbec pro komunikaci s Panamou; i přírodní podmínky byly pro Evropany příznivější na pobřeží než v horách. Ulice a náměstí nového města byly vytyčeny v pravidelném šachovnicovém půdorysu a jeho obyvatel rychle přibývalo. Jen španělské jméno se neujalo a na konci 16. století již bylo známo jako Lima. Pizarrovo rozhodnutí ale dalo podnět k dlouhodobému sociálnímu a kulturnímu rozdělení Peru. Evropští kolonisté se usazovali převážně v Limě nebo v její blízkosti. Byly zde zakládány zemědělské usedlosti i řemeslnické dílny; v Limě se soustředila veškerá politická a hospodářská moc. Zato Indiáni zůstali dominantní skupinou obtížně přístupné - a také hospodářsky podstatně "zaostalejší" - horské oblasti. Tři roky po Atahualpově smrti strávil Pizarro tím, že prozkoumával Andy, zakládal města a přiděloval vládu nad jednotlivými regiony. V těchto letech se Španělé chovali k domorodému obyvatelstvu se zarážející brutalitou. Bezhlavé plenění skladišť a svatyní v honbě za

drahými kovy dalo vzniknout představě, že se bílí cizinci zlatem a stříbrem živí. (Ostatně již při prvním setkání s Atahualpou naznačili Pizarrovi poslové, že je jejich vůdce nemocen "a jen zlato ho může uzdravit.") Postup conquistadorů šokoval dokonce i samotné španělské úřady, přestože nebylo možné popřít zásluhy těchto mužů o podrobení okrajových částí incké říše. Například Sebastián de Belalcázar se vydal do oblasti Quita, kterou dosud ovládali domorodí místodržící spojení původně s Atahualpou. Dobývání se ukázalo být úkolem zdoluhavým a obtížným, který přinesl jen minimální kořist, neboť obhájci nakonec město sami vypálili. Do rukou Španělů ale padl Ruminahui, hlavní Atahualpův velitel. Byl mučen, aby prozradil, kam ukryl poklady, a poté veřejně upálen. Tím v podstatě skončil boj v severní části říše; mezitím se ale objevilo nové ohnisko odporu, a to přímo v Cusku. Tam v Pizarrově nepřítomnosti vyprchala dočasná zdrženlivost vůči Indiánům a docházelo k ostentativnímu ponižování samotného inky a jeho příbuzných. V roce 1536 proto Manco z Cuska uprchl a zorganizoval povstání proti bělochům. Indiáni pak město dva roky obléhali, ale nedokázali je dobýt. Tento úspěch dvou stovek Španělů nad 60 tisíci indiánskými obléhateli potvrdil převahu evropských válečníků - tím spíše, že následný pokus o dobytí Limy skončil masakrem Mancových elitních jednotek. Španělé proti jeho stoupencům postupovali s exemplární brutalitou, která se nezastavila ani před veřejným popravováním a mrzačením zajatců i jejich žen a dětí - včetně Mancovy sestry a hlavní ženy Curu Ocllo. Když neuspěl ve snaze vytlačit bělochy z Peru přímým útokem, stáhl se Manco na východní úpatí And. Jde o oblast velmi těžko přístupnou, s málo příznivým podnebím. Regiony na rozhraní hor a džungle byly v předkolumbovské době tradičním ohniskem nepokojů a povstání proti inckému režimu a Manco nyní tyto zkušenosti využil ve svůj prospěch. V nově založeném centru pojmenovaném Vilcabamba se shromáždila většina jeho stoupenců. Svůj nesouhlas se španělskou přítomností projevovali zpočátku zejména příležitostnými útoky proti osadám a silnicím. Krátce poté, co si zde vybudoval svou rezidenci, napadly Vilcabambu jednotky Gonzala Pizarra, Franciskova mladšího bratra; inkovi se ale podařilo uprchnout do neprostupného pralesa. Když se Španělé s nepořízenou stáhli, vrátil se do města a pokračoval v útocích. Vilcabamba se stala téměř mytickým místem, soustavně podněcujícím nepokoj mezi již podrobenými andskými domorodci. V Cusku zatím na panovnický stolec dosedl Mankův bratr Paullu. Fakticky byly jeho pravomoci nulové, získal ale bohaté venkovské usedlosti a palác ve městě. Královským dekretem mu byl určen "opatovník", který měl dbát, aby nebyl podvodně připraven o svůj majetek. Integroval se do koloniální společnosti, nosil španělský oděv a uměl napsat svůj podpis, přestože se nikdy nenaučil španělsky. V roce 1543 veřejně přijal křest. V dané chvíli ale původní i nové obyvatelé Peru zaměstnávaly závažnější problémy. Spory mezi Pizarrem a Almagrem se po Almagrově návratu z nevydařené chilské přiosřily. V roce 1538 došlo k otevřenému vojenskému střetnutí dvou skupin conquistadorů. V nepřítomnosti Franciska Pizarra byl Almagro poražen, zajat a popraven na příkaz dalšího z jeho bratrů, Hernanda, bratra Franciska Pizarra. Almagrovi stoupenci se poté semkli se kolem jeho mladého syna Diega a v roce 1541 zavraždili Francisca Pizarra v jeho paláci v Limě. V tu chvíli se mezi stoupence obou rodin vmísil Cristóbal Vaca de Castro, prezident nejvyššího soudu (audiencie) v Panamě, který se

na příkaz španělského dvora vydal do Peru, aby tam prošetřil příčiny nepokojů. Vaca de Castro v roce 1542 porazil v další z bitev Almagrovy přívržence a mnohé z nich dal popravit - včetně Diega mladšího. Skupina Mancových válečníků z nedalekých kopců přihlížela, jak se Španělé navzájem pobíjejí. Zároveň však Vaca de Castro zabránil tomu, aby se Gonzalo Pizarro ujal místa guvernéra, a všeobecně se pokusil ochladit ambice zbylých Pizarrů. Situace se uklidnila, ale ne nadlouho. Na nátlak především duchovních, zděšených metodami kolonizace na karibských ostrovech, v Mexiku i v Peru, vydal španělský král v listopadu 1542 tzv. Nové zákony (Leyes Nuevas), které měly stabilizovat správu amerických držav, zlepšit životní podmínky Indiánů a zbavit conquistadory části jejich moci. Peruánští kolonisté se ovšem proti takovým nařízením vzbouřili se zbraní v ruce a za svého vůdce zvolili právě Gonzala Pizarra. Nové zákony měl v Peru uvést v platnost nově jmenovaný zástupce koruny Blasco Núñez de Vela, "místokrál", jak zněl jeho oficiální titul. Ale poté, co Núñez de Vela na počátku roku 1546 padl v bitvě se vzpurnými osadníky, se faktickým vládcem kolonie stal Gonzalo Pizarro. Svého postavení využil k nemilosrdnému pronásledování zbylých "almagristů" a ostatních Evropanů, kteří se za něj bezvýhradně nepostavili. Jeho brutalita a zjevná nelegálnost jeho postavení ale hrály proti němu. Nový vyslanec španělského krále, duchovní Pedro de la Gasca, jej obratným diplomatickým manévrováním vehnal do izolace a zbavil jej podpory řady jeho bývalých stoupenců. Roku 1548 byl Gonzalo Pizarro poražen a popraven (zároveň však byly zrušeny nejradikálnější z Nových zákonů). Po deseti letech vzájemného vraždění tak nezůstal naživu nikdo vůdců dobytí Peru s výjimkou Hernanda Pizarra, jenž dožil ve španělském vězení. Když Pedro de la Gasca urovnal vzpouru kolonistů, snažil se dovést své poslání v Peru pacifikací domorodců ve Vilcabambě. V době vzájemných válek conquistadorů Manco do jejich střetnutí přímo nezasahoval. Nabídl ale útočiště španělským uprchlíkům, především almagristům, kteří učili jeho muže používat střelných zbraní; sám Manco již vyjížděl do bitev na koni. V roce 1544 tito Španělé, kteří inkovi patrně vděčili za svůj život, Manka zavraždili - v domnění, že si tak zajistí odpuštění svých předchozích činů. V době, kdy kulminovala vzpoura Gonzala Pizarra a situace Španělů v Peru byla nejméně jistá, se tak Indiáni ve Vilcabambě ocitli bez vůdce. Manco jako jediný by byl možná schopen zorganizovat úspěšné povstání. Nastoupil však po něm jeho syn Sayri Tupac, tehdy pětiletý, a faktická moc se přesunula do rukou regentů a rady starších, kteří ustoupili od politiky násilné konfrontace. Spokojili se s tím, že se oslabení Španělé prozatím nepokoušeli jejich útočiště ohrožovat, navázali kontakty se španělskými obchodníky, nakupovali evropské zboží, nabídli dokonce pohostinství křesťanským misionářům. Odmítli nicméně nabídku Pedra de la Gasca, aby se Sayri Tupacem přesídlili do Cuska a uchýlili se pod ochranu "legitimního inky" Paullua, jenž dosud úspěšně manévroval mezi znesvářenými dobyvateli. Teprve v roce 1557 nyní již dospělý Sayri Tupac přenechal vládu nad Vilcabambou svému bratru Titu Cusi Yupanquimu a odcestoval do Limy, kde byl slavnostně uvítán a uznán za "pána a krále Peru". Získal rozsáhlé pozemky a spolu se svou ženou přijal křest. Jeho žena ovšem byla jeho sestra, ale papež Julius III. vydal pro oba zvláštní dispens a biskup Cuzca Juan Solano tak mohl královský pár církevně oddat. Španělé doufali, že se jim takto podaří zevnitř rozložit odpor ve Vilcabambě, ale Sayri Tupac

krátce poté (1561) zemřel a dohady tom, že byl zákeřně otráven, utvrdily jeho příbuzné v přesvědčení, že je třeba Španělům vzdorovat. Vlády se oficiálně ujal Titu Cusi, jenž odmítl opustit Vilcabambu, i když se nepokusil o aktivnější odpor. Zjevně si již byl vědom síly a trvalého charakteru španělské přítomnosti. Přijal dokonce ve svém sídle augustiniánské misionáře, kteří se zároveň pokoušeli o diplomatická jednání. V roce 1566 podepsal Titu Cusi se Španěly mírovou smlouvu, stal se formálně podaným španělského krále, jenž mu udělil území Vilcabamby jako léno, a následujícího roku přijal křest. Nicméně očekávaný masový přestup obyvatel Vilcabamby na křesťanství se neuskutečnil a situace se nezměnila, ani když se po smrti Titu Cusiho v roce 1571 ujal vlády další z jeho bratrů, Tupac Amaru. Augustiniánští misionáři byli po dlouhé době prvními a jedinými bělochy, kterým bylo dovoleno Vilcabambu navštívit. Jejich zprávy naznačují, že moc měla v rukou vrstva vojenských velitelů, která zároveň udržovala při životě kult Slunce a zesnulých inků. Vilcabamba byla ve stavu trvalé války, protože je stále (byť latentně) ohrožovala španělská invaze. Tradiční incký militarismus se tak ještě posílil. V osadě byl soustavný nedostatek pracovních sil, většina obyvatel byli zemědělci nebo vojáci. Jen málo z nich se mohlo věnovat specializovaným řemeslům - dědictví incké kultury. Vilcabamba zůstávala konzervativní baštou incké tradice, ale španělská kolonie Peru procházela obdobím prudkých změn. Bělošská populace sílila a konsolidovala se. V roce 1569 byl v pořadí pátým místokrálem Peru jmenován Francisco de Toledo. Španělský král jej pověřil jednoznačným posláním: zefektivnit exploataci přírodních zdrojů, ale zastavit živelné drancování indiánské pracovní síly. Toledo proto zformuloval základní soubor legislativních opatření, centralizujících politickou správu Peru. Zorganizoval první plošné sčítání obyvatelstva na území bývalé incké říše a podnítil detailní výzkum jejích institucí a historie ve snaze využít dosud existující společenské struktury ve prospěch španělské koruny. Zároveň ale usoudil, že není možné peruánské domorodce "pacifikovat", aniž bude zároveň vyřešen problém Vilcabamby. V roce 1572 proto 250 Španělů a 2000 Indiánů útočiště inků dobylo; Tupac Amaru uprchl, ale byl dostižen a zajat. Teprve v tom okamžiku oficiálně skončila conquista Peru. Vítězové město vydrancovali, ale pak bylo opuštěno jak Španěly, tak domorodými obyvateli, a Vilcabamba zmizela z map i historických záznamů. Když v roce 1911 Hiram Bingham objevil Machu Picchu, pokládal je právě za Vilcabambu. Teprve v 60. letech 20. století americký archeolog Gene Savoy identifikoval "skutečnou" Vilcabambu na planině Espiritu Pampa ve východním Peru. (Jiná střediska protišpanělského odporu, například Tampu Toko, také zmiňované v koloniálních pramenech, nebyla uspokojivě lokalizována dodnes.) Vrcholem tažení se stal spektakulární "proces" s Tupakem Amaruem (obráceným ve vězení na křesťanství) a jeho veřejná poprava v Cusku. Toledo svým tvrdým postupem šokoval i madridský dvůr, neboť inka byl navzdory své vzdorovitosti formálně vazalem španělského krále a situace v kolonii již měla daleko k anarchii prvních let conquisty, již padl za oběť Atahualpa. Místokrál ale vedle faktického rozdrčení inků usiloval i o jejich diskreditaci. Snažil se zpochybnit legitimitu jejich vlády a definitivně zamezit jejich možnému návratu k moci. Proto postupoval proti poraženému inkovi exemplárně; ani to ale nestačilo. V Andách již byla příliš silně zakořeněna víra ve věčné přetrvání incké dynastie kdesi mimo sféru vlivu bělochů a

naděje na jejich návrat. Po celé koloniální období se organizátoři povstání proti španělskému režimu odvolávali na autoritu Synů Slunce. 6. Inkové pod španělskou nadvládou Cíle španělské koloniální administrativy byly ovšem v podstatě totožné s cíli inckého státu: co nejúčinněji exploatovat pracovní sílu a produkty domorodých komunit. Jako oficiální nástroj jim posloužily dvě instituce, uplatňované ve většině španělských držav na americkém kontinentu: encomienda a repartimiento. Encomienda (název je odvozen od španělského slova encomendar - svěřit, chránit) byla v zásadě patronátem dobyvatele nad "svěřenými" Indiány. Správce jedné či více indiánských osad se zavázal učit domorodce křesťanským mravům a chránit je; za to měl nárok na jejich práci, respektive na její produkty. Půda, kterou Indiáni obdělávali, sice formálně přešla z rukou inků do majetku španělské koruny, fakticky ale dál zůstávala majetkem komunity. Zejména v prvních letech španělské přítomnosti nepřiměřené požadavky encomenderů zhoršovaly již tak špatnou hospodářskou situaci domorodců poté, co zkolabovala záchranná síť inckého zásobovacího systému a došlo k narušení rodinných a komunitních vazeb v důsledku válek a epidemií. Zprávy o zlatých pokladech navíc lákaly do Peru desítky dobrodruhů ze všech částí Starého i Nového světa a nekoordinované drancování ještě zvyšovalo tlak na domorodé obyvatelstvo. Nicméně instituce encomiendy skutečně mohla přispět k ochraně zájmů Indiánů především proto, že díky ní zůstávala zachována domorodá obec jako základní společenská a hospodářská jednotka. Kontakt s kolonizátory zprostředkovali lokální předáci, obec jako celek procházela pomalejším rytmem změn než osamocený jednotlivec vystavený tlaku nového systému. Poté, co se ukázala disproporce mezi počtem zasloužilých dobyvatelů a domorodých komunit, které měly sloužit jejich výživě, už do péče jednotlivců nebyly svěřovány celé osady. Místo toho byly v rámci tzv. repartimenta jejich obyvatelé "rozdělováni" (španělsky repartir) podle potřeb koloniální administrativy nebo soukromníků, aby pracovali část roku na veřejných stavbách, soukromých statcích, v dolech atd. Tato forma využívání domorodé práce v zásadě kopírovala pracovní povinnost (mita) z incké doby a byla také tímto termínem nazývána i ve španělsky psaných dokumentech. Jednotlivá ayllu obvykle vysílala sedminu práce schopných mužů, aby vykonávali převážně nekvalifikované práce za pevně stanovenou (a velmi nízkou) mzdu. Repartimiento zůstalo po celou koloniální dobu nenáviděnou povinností, které se mnoho Indiánů vyhýbalo útekem ze svých domovských komunit, pokud se jim nepodařilo "vyplatit se" zvláštní daní. Španělská koruna se zejména v době vzájemných bojů mezi conquistadory ostentativně ujímala práv Indiánů, kteří jí byli formálně podřízeni a pouze propůjčováni do služeb kolonistům. Fakticky ale i španělský král měl jediný zájem - v dlouhodobé perspektivě maximalizovat zisky z práce domorodců. Repartimiento odvádělo velkou část mužů mimo obec a vystavovala je dlouhodobým kontaktům s Indiány z jiných částí kolonie i se Španěly a černochoy, systematickému dohledu kněžstva i vlivu městské kultury, hospod a nevěstinců. Tím se samozřejmě narušovala soudržnost rodových občin. Nicméně ani tento systém by nemohl fungovat bez aktivní spolupráce indiánských vůdců (curaca), kteří si na místní úrovni vynucovali řádné plnění povinností a zprostředkovali kontakt komunity s koloniálními autoritami. Vzhledem k tomu, že Španělé dlouho zůstávali menšinou, neschopnou přímo ovládat masu andského obyvatelstva,

zachovali síť nepřímé správy převzatou od inků. Války mezi dobyvateli ve 40. letech 16. století, v nichž všechny zúčastněné strany životně závisely na indiánských bojovnících a na dodávkách potravin, navíc prodloužily období, kdy Indiáni mohli prosazovat vlastní zájmy výměnou za poskytované služby, kdy jednotlivá ayllu bojovala za své partikulární zájmy na úkor svých sousedů. Domorodým zprostředkovatelům se dostávalo řady privilegií, navazovali úzké vztahy s encomendery a úředníky, někdy se dokonce ženili se španělskými ženami, integrovali se do koloniální společnosti a přizpůsobovali jí svůj životní styl, oděv či jídelníček. Koloniální úředníci si stěžovali, že se tito náčelníci obohacují na úkor řadových obyvatel občin, "prodávají a pronajímají je jako dobytek a výdělky strkají do vlastní kapsy." Ale curakové nemohli svého postavení zneužívat neomezeně, neboť bez zachování přízně místních Indiánů nebyli schopni své úloze dostat. Existují doklady o vraždách či vyhnání náčelníků i o soudních procesech, vedených proti nim jejich vlastními občinami. Situaci zhoršovala i skutečnost, že privilegovaného postavení často dosáhli i jedinci, jejichž původ by v incké době jakýkoli sociální vzestup znemožnil. Právě toto narušení světového řádu, nerespektování postavení, práv a povinností určených rodinnými vazbami, hluboce zneklidňovalo indiánské komentátory první fáze koloniální doby. Kronika Guamana Pomy de Ayala navozuje dojem hlubokého neklidu, jenž se v Peru rozmáhal v důsledku narušování společenských struktur. Neboť jestliže mnoho Španělů z nižších vrstev aspirovalo na dobytých územích v Americe na privilegia, která jim nepříslušela, stejně se chovali i mnozí Indiáni. Tak jako jinde na americkém kontinentu, i v andské oblasti se přítomnost bělochů projevila epidemiemi. Proti spalničkám, chřipce, neštovicím a dalším relativně běžným evropským nemocem měli Indiáni jen malou odolnost. Na tichomořském pobřeží poklesla domorodá populace během jediného století téměř k nule; ve vysokohorských oblastech byl demografický úbytek také citelný, i když ne zcela katastrofický (přestože například oblast Quita v letech 1520-1570 pravděpodobně ztratila až 90% obyvatel). Vedle nakažlivých chorob domorodou společnost poznamenaly dlouhotrvající války, během nichž docházelo k demonstrativnímu terorizování civilního obyvatelstva všemi zúčastněnými stranami. Už od dob boje Huascara s Atahualpou byly během tažení ničeny úrody a vybíjena lamí stády; incká skladiště byla vypleněna hned na počátku conquisty. Hladomory byly ve 30. letech na denním pořádku. Svou daň si vybraly i španělské výzkumné výpravy. Almagra v letech 1533-35 doprovázelo do Chile nejméně dvanáct tisíc Indiánů a většina z nich se domů nikdy nevrátila; neúspěšná expedice Gonzala Pizarra k Amazonce v roce 1542 odvedla z okolí dnešního Quita něco mezi 6 a 10 tisíci domorodců. Z původních přibližně osmi milionů původních obyvatel tak po třiceti letech evropské přítomnosti zbývala jen polovina. Nicméně demografické údaje z koloniální doby mohou klamat. Řada jednotlivců, domácností i celých osad z pohledu španělské administrativy "zmizela", aniž to nutně muselo znamenat jejich fyzický zánik. V době všeobecné demoralizace Indiáni opouštěli své domovské komunity, aby unikli pracovním povinnostem. Přidávali se k vojenským oddílům, usazovali se ve městech, stávali se osobními služebníky Španělů a rychle se integrovali do nejnižší vrstvy koloniální společnosti, složené z míšenců, svobodných černochů a indiánských bezzemků, yanaconů,

původně podřízených přímo inkovi. Španělé hojně využívali služeb těchto pracovníků, neboť podléhali jejich vlivu mnohem více než obyvatelé dosud kompaktních ayllu. Na druhé straně místní představitelé vykazovali co nejmenší počet usedlých osob ve svých občinách, aby dosáhli snížení daní, přestože zároveň přijímali "cizince", tedy Indiány z jiných regionů, aby vyvážili demografický pokles způsobený odchody a nemocemi. Všechny tyto přesuny se samozřejmě děly bez úředních záznamů. Nicméně demografický pokles byl velmi výrazný; a vzhledem k tomu, že tak jako v incké době za splnění povinností vůči státu zodpovídala komunita, se tím znásobovalo břemeno práce pro Indiány, kteří přežili a zůstali ve svých osadách. K dani v podobě práce v rámci encomiendy a repartimenta se přidávaly povinné odvody produktů či hotových peněz, především "indiánský tribut", zvláštní poplatek, který všichni domorodci odváděli španělskému králi na znamení své podřízenosti. Na rozdíl od inků se ale Španělé nepokoušeli zachovávat reciprocitu ani v symbolické rovině. Vzájemné vztahy jedinců či komunit na straně jedné a státu (krále, místokrále, encomendera) na straně druhé byly očividně nesymetrické, což podněcovalo nevraživé reakce domorodců. Peněžní hospodářství, které bylo Indiánům vnuceno, podkopávala základní obranný mechanismus komunit: jejich soběstačnost v zásobování základními životními potřebami. Nyní bylo třeba prodávat část úrody na trhu a z výdělku platit daně. Jednotlivé obce mezi sebou soupeřily o možnosti uplatnění v rámci koloniální ekonomiky i o ztenčující se přírodní zdroje. Neklidná doba vzájemných válek conquistadorů a přetrvávání incké moci ve Vilcabambě podněcovala lokální banditismus. (Mnoho inckých skladišť ostatně nevydrancovali Španělé, ale domorodci z nejbližšího okolí.) Nemůžeme podceňovat ani traumatizující vzpomínky na conquistu. Přestože na místní úrovni přetrvávala řada struktur z incké doby, otřásl pád incké dynastie samými základy světového řádu. Všechny tyto faktory se sloučily a v 60. letech 16. století vyústily v politicko-náboženské hnutí známé jako Taqui Onquoy, "tančící nemoc". Jeho vůdci - muži i ženy - vyzývali k bojkotu Španělů, jejich zboží a jejich životního stylu, zakazovali svým přívržencům vstupovat do kostelů a přijímat křesťanská jména. Vysvětlovali, že staří bohové, uražení tím, že se jim již nedostává obětí, sesílají jako trest nakažlivé nemoci; ještě v 17. století se andští Indiáni veřejně zbavovali křesťanských symbolů, když jejich osady zasáhly epidemie. "Proroci" ale nevolali po otevřeném útoku na cizince a omezovali se na snahy o návrat k tradiční morálce a starým bohům (huacas). Očekávali, že osvobození přinese vítězný boj huak proti křesťanskému Bohu. "Huaky se už neukrývaly v kamenech, v mracích, ve studních, protože chtěly promluvit. Vstupovaly do Indiánů a nutily je k řeči... Někteří tančili, aby ukázali, že huaca vstoupila do jejich těla; jiní se třásli..., další se vrhli z vysokých skal nebo skočili do řek, aby se dali huakám za oběť." Od podivného chování hlasatelů byl odvozen název hnutí. Je ale zajímavé, že Guaman Poma de Ayala používá výrazu taqui onquoy v souvislosti s očištným inckým obřadem Cituhua. Mnoho projevů "proroků", tak cizích španělským komentátorům (vrhání se do vody, popíjení alkoholických nápojů nutících ke zvracení) by odpovídalo tradičním očištným rituálům. Stoupenci hnutí se mohlo pokoušet zbavit se nánosu křesťanství. Taqui Onquoy ovšem nebylo organizovaným vystoupením, v jeho čele nestál nějaký všeobecně uznávaný vůdce. Spíše na mnoha místech simultánně propukaly

nepokoje, vyjadřující konkrétní stížnosti domorodců. Ne všichni Indiáni se také připojili k "prorokům"; někteří místní náčelníci je udávali španělským autoritám a nedošlo ani k navázání kontaktů s inky ve Vilcabambě. Ačkoli totiž protagonisté Taqui Onquoy hlásali, že "čas inků se vrátil", ve své podstatě volali po obnově předinckých lokálních kultů, nikoli po návratu k oficiálnímu uctívání Slunce. Ale zároveň o těchto místních kultech uvažovali v kontextu nově vytvořené kategorie "indiánského" životního stylu, definovaného v opozici k další globální kategorii "cizinců", "Španělů". Byl to první příklad takovéto sebeidentifikace, vlastní až koloniální době. Teprve tváří v tvář jinakosti bělochů se obyvatelé And mohli prohlásit za "Indiány". Je ovšem také pravda, že vůdčí roli v hnutí měli indios ladinos, tedy již akulturovaní Indiáni, kteří se často inspirovali misijním působení františkánů. Někteří "proroci" dokonce přijímali jména "Panna Maria" nebo "Svatá Máří Magdalena" a nechávali se uctívat stejně jako obrazy v katolických kostelích. Pokoušeli se tak uzurpovat si část moc křesťanského boha a jeho spojenců a obrátit ji proti Španělům? Vlastní pohled Indiánů na události 60. let je těžké rekonstruovat. Téměř všechny informace o Taqui Onquoy pocházejí z oficiální zprávy kněze jménem Cristóbal de Albornoz, jenž byl pověřen jeho potlačením. Objevily se dokonce názory, že Albornoz výrazně nadsadil rozsah a význam hnutí, aby tak zdůraznil vlastní zásluhy, a že domorodé projevy obohatil o vlastní interpretace indiánského "modloslužebnictví". Nesporné ale je, že "tančící nemoc" byla známkou hluboké krize andské domorodé společnosti. Potlačení Taqui Onquoy - jehož stoupenci byli trestáni vězením, nucenými pracemi, bičováním, ponižujícím ostříháním vlasů i deportacemi mimo andskou oblast - koincidovalo s působením místokrále Toleda a jeho reformami. Toledo pokládal Indiány za "slabé a hloupé", neschopné spravovat vlastní záležitosti, proto zákonnými úpravami usiloval o jejich ochranu jak před bílými encomendery, tak před jejich vlastními vůdci, využívajícími slabá místa koloniálního systému k soukromému obohacování. Během dvou desetiletí nechal přesídlit na 1,5 miliónu Indiánů do 600 nově zřízených, často etnicky smíšených osad (reducciones), vybudovaných i organizovaných po vzoru španělských měst. Na centrálním náměstí byl vybudován kostel jako symbol podřízenosti španělskému Bohu; vedle něj byl vztyčen pranýř jako místo, na němž vykonávala svou moc španělská spravedlnost. Soustředění domorodců v těchto osadách mělo usnadnit jejich christianizaci a akulturaci i výběr tributu a organizaci nucené práce ve stříbrných dolech a na zemědělských statcích Evropanů; zároveň se tímto opatřením významně omezila moc a bohatství encomenderů a jejich výlučné pravomoci nad Indiány, ale také pravomoc tradičních náčelníků. Vzhledem k tomu, že půda přidělená těmto osadám byla vlastnictvím komunit (tierras del común), bylo obtížnější její zcizování bílými statkáři. Termíny común a comunero se rychle staly součástí indiánského slovníku a synonymy pro slova ayllu a "Indián". Vytváření etnicky smíšených komunit oslabovalo možnosti pro organizaci domorodých povstání, ale také podněcovalo sebeidentifikaci v rámci široké kategorie "Indiánů", nadřazené jednotlivým občinám a etnickým skupinám. V bezprostřední perspektivě nicméně obyvatelé reducciones vnímali především zhoršení své hospodářské situace. Andské prostředí vyžadovalo rozptýlené spíše než koncentrované osídlení; nyní ale již nebylo možné využívat rozmanitá ekologická prostředí v rámci systému

satelitních osad. I proto mnoho "redukci" krátce po svém založení zaniklo. Jiné ale přetrvaly, staly se základem sociální, ekonomické a kulturní restrukturalizace incké říše a předznamenaly současnou podobu domorodých andských komunit. Na druhé straně si ale Indiáni vnucené prvky přizpůsobovali po svém: spontánně například nově zakládané komunity rozdělovali na poloviny hanan a urin a v rámci "městské rady", instituce zřízené podle španělského vzoru, zachovávali duarchický vůdcovský princip. Příslušníci etnických skupin, které unikly nucenému přesídlení, byli tak jako v incké době trvale vázáni ke svým domovským občinám. Tato opatření posilovala lokální patriotismus i mezietnické soupeření. Zároveň ale Toledovy reformy kodifikovaly marginální postavení všech domorodců v Peru. Ve španělských koloniích obecně existovaly dvě hlavní skupiny obyvatelstva, "republika Španělů" (república de espanoles) a "republika Indiánů" (república de indios), na něž se vztahovala zvláštní legislativa a pro něž byly vedeny oddělené registry křtů, sňatků a pohřbů. Indiáni platili zvláštní tribut, nesměli nosit zbraně a evropský oděv. Toto omezení domorodci v Andách obecně respektovali; vždyť také v incké době platil zákaz nošení jiného oděvu, než každému jedinci příslušel. Nesměli ale ani jezdit na koni nebo vykonávat řadu povolání, od prestižních (medicína, inženýrství, duchovní služba, správa) po řadu běžných řemesel. Z hlediska zákona měli status nesvéprávných osob, takže nemohli bez povolení pověřeného úředníka ("ochránce") uzavírat smlouvy a jejich svědectví před soudem nemělo váhu výpovědi bělocha. Omezovány byly možnosti legálních sňatků mezi příslušníky obou skupin. K tomu se přidávaly jednoznačně manifestované předsudky ze strany ostatních složek koloniální společnosti. Koloniální režim nejen "stvořil" Indiány v prostoru, kde předtím žili příslušníci nezávislých občin a etnických skupin. Stvořil Indiány jako inferiorní, navždy nedospělou rasu. Otevřená diskriminace se ovšem nevztahovala na jedince, kteří se mohli honosit příbuzenstvím s inckou dynastií. Koloniální administrativa formálně respektovala práva vyplývající z jejich postavení "šlechticů": měli nárok na encomiendu, byli osvobozeni od placení tributu, mohli oblékat španělské šaty, nosit meč a pít víno. Pokud přestoupili na křesťanství, získali vzhledem ke svému urozenému původu šlechtický přídomek don. Navazovali symbolické svazky se španělskými elitami, především ve formě kmotrovství, a bezprostředně po conquistě byl častým jevem konkubinát a dokonce i sňatky Španělů s domorodými ženami z vyšších vrstev - v tomto případě koloniální legislativa povolovala výjimku. Manželství se "šlechticem" měla legitimizovat uzurpaci půdy a dalšího bohatství conquistadorů v první fázi dobývání. Královským úředníkům později způsobili mnoho starostí četní potomci klanu Pizarrů a inckých žen. Nakonec byly děti pro jistotu dopraveny do Španělska, aby jejich jménem nikdo nemohl vznést nárok na peruánský "trůn". V první fázi španělské přítomnosti se někteří političtí teoretikové dokonce snažili najít pro inckou elitu uplatnění v koloniální administrativě. Nicméně vzhledem k existenci Vilcabamby - a ještě dlouho po jejím zničení - přetrvávala nedůvěra Španělů k domorodým představitelům. V zásadě právem, neboť sňatky conquistadorů s urozenými inckými ženami zrodily generaci sebevědomých míšenců, kteří díky svým bílým předkům zaujímali výlučné postavení v rámci kolonie, přijali španělský způsob života, ale zároveň podporovali "inckou nostalgii" a vzpomínky na minulou velikost domorodé říše. Honosili se genealogiemi

naznačujícími příbuzenství se zesnulými panovníky, pořádali průvody s tradičními odznaky moci i divadelní představení, která čerpala z incké historie. Pokoušeli se tak zbavit stigmatu "zrádců" a posílit svou pozici v očích masy prostého obyvatelstva, zároveň ji ale soustavně udržovali v naději na možný zvrat poměrů. Někteří z akulturovaných Indiánů a míšenců (indios ladinos) získali značné bohatství, investovali do městských rezidencí a zemědělských usedlostí, nakupovali luxusní oblečení a šperky, popíjeli ranní čokoládu ze stříbrných šálků a vlastnili černé otroky; krátce řečeno, svou životní úroveň převyšovali většinu bělochů v kolonii. Právě k této vrstvě náležel již mnohokrát citovaný Garcilaso de la Vega, honosící se přídomek "Inca" (po narození jej ovšem pojmenovali Gómez Suárez de Figueroa). Syn španělského kapitána Garcilasa de la Vega a Chimbu Ocllo, vnučky inky Tupaka Yupanquiho, strávil většinu života ve Španělsku a plně se integroval do života vznešené dvorské společnosti a renesančních vzdělanců. Jeho Pravdivé komentáře, idealizované líčení inckého státu a činů Garcilasových panovnických předků, přizpůsobující andskou realitu evropským literárním kánonům, se ve Starém světě setkala s velkými sympatiemi. Brzy bylo přeloženo do několika jazyků a Garcilaso se stal nezbytně citovanou autoritou ve všem, co se týkalo inků. V Peru samotném zůstalo dlouho bez ohlasu; teprve ve 2. polovině 18. století se Pravdivé komentáře staly oblíbenou četbou kreolské inteligence a vzdělaných indiánských představitelů a znamenaly významný impuls pro posílení incké nostalgie. Vzhledem k tomu, že právě v této době začala jezuitská kolej San Francisco de Borja v Cusku, původně určená výlučně pro výchovu indiánských a míšeneckých elit, z nedostatku studentů přijímat i mladé bělochy, se tyto myšlenky šířily ve všech vrstvách koloniální společnosti. Prominenti ovšem tvořili jen zlomek míšenecké populace na území Peru. Míšenectví - biologické splývání evropské, africké a americké "rasy" - doprovázelo španělskou kolonizaci všude v Novém světě. Španělské zákony zpočátku míšence (castas) ignorovaly, neboť nenáleželi ani do "republiky Španělů", ani do "republiky Indiánů". Protože z právního hlediska byly manželské svazky mezi bělochy a Indiánkami či černoškami neplatné, lpělo na všech míšencích stigma nelegitimního původu. Byli zbaveni práv, která požívali Evropané, i jistých forem zákonné ochrany, vyhrazených pro domorodce. Tak jako Indiáni nesměli zastávat veřejné úřady a kněžské funkce; zakazovalo se jim nechat si sloužit od Indiánů. Navzdory všem omezením se ale za míšence prohlašovali mnozí Indiáni, kteří se snažili uniknout omezením svých rodných ayllu, černí otroci, uprchlí z plantáží na pobřeží Peru, a dokonce i běloši, z nejrůznějších důvodů toužící zatajit svou ppravou totožnost. Ti všichni se usazovali v koloniálních městech a vykonávali zde životně důležitá, ale společensky málo respektovaná řemesla. K nim se přidávali ještě potomci Indiánů ze Střední Ameriky, především s pobřeží Panamy, kteří doprovázeli španělské conquistadory jako otroci a služebníci a v Peru se poté během několika desetiletí integrovali do míšeneckých komunit. V nejnižších vrstvách koloniální společnosti se tak mísily tradice tří kontinentů, které se staly základem specifické kultury Latinské Ameriky. Jestliže Garcilaso de la Vega ztělesňuje vysoce postavené míšence, kteří se přizpůsobili evropské kultuře a přijali ji za svou, přestože se nepřestali pyšnit spřízněností s inky, může postava Felipe Guamana Pomy de Ayala posloužit za příklad míšenců neoddělitelně spjatých s andským prostředím,

exploatovaných koloniální mašinérií, ale zároveň vlastním potřebám přizpůsobujících evropské a africké tradice. Guaman Poma svůj spis Nová kronika a dobrá vláda, obsahující řadu rad a doporučení pro zlepšení poměrů v kolonii, koncipoval jako "dopis" španělskému králi Filipu III. K adresátovi patrně nikdy nedorazil, roku 1908 byl ale náhodně objeven v kodaňské knihovně. Více než 300 doprovodných ilustrací je unikátním pramenem pro poznání incké ikonografie; úvodní pasáž se zase pokouší sloučit tradiční pojetí inckých dějin se starozákonními příběhy. Míšenci zajišťovali chod koloniálních měst, Indiáni byli soustředěni převážně na venkově a jejich hlavním zaměstnáním zůstalo zemědělství. Repertoár plodin i domestikovaných zvířat se ale výrazně rozšířil, protože Španělé dávali před kukuřicí a bramborami přednost evropským potravinám. Také pro míšence a domorodé náčelníky se konzumace chleba a vína místo brambor a chichy stala znakem společenského vzestupu. Indiánským komunitám a jednotlivcům tak pěstování evropských plodin umožňovalo získat hotové peníze. Domorodci v Andách rychle pochopili principy tržního hospodářství ve španělských državách a zapojili se do něho tak agresivně, že samotné koloniální úřady musely stanovovat maximální ceny a zabránovat podvodům. Řada ayllu dokázala právě díky přechodu na produkci pro trh rychle překonat hospodářskou krizi způsobenou conquistou. V Peru se začala již v polovině 16. století pěstovat pšenice, vinná réva, ovoce a na pobřeží i cukrová třtina. V indiánských osadách se objevovala kuřata, ovce a kozy, jejichž kůže a lůj, přeměněné v měchy, řemeny a svíčky, nacházely vítané odbytiště v hornických střediscích. Indiány nashromážděné rezervy hotových peněz hluboce zneklidňovaly královské úředníky, neboť ve španělských koloniích byl chronický nedostatek oběživa. V dlouhodobé perspektivě ale tato strategie indiánské komunity oslabovala, neboť je zbavoval jejich největší síly - soběstačnosti. Během 17. století nakupovali Indiáni ve stále větších objemech (a často na dluh) nejen luxusní zboží, jako byla sůl, ale také nejobyčejnější potraviny, včetně kukuřice a sušených brambor. Potulný obchodník se stal typickou postavou andského venkova. Navíc intenzivní kultivace a chov dobytka ohrožovaly křehkou ekologickou rovnováhu tohoto regionu. Projevilo se to především na pobřeží, kde lesní porosty padly za oběť plantážím a eroze brzy proměnila rozsáhlé oblasti v pouště. Stejně ochotně se andští domorodci přizpůsobili evropským řemeslům. Seznamy tributů z 50. a 60. let 16. století, tedy za méně než jednu generaci po conquistě, už vyjmenovávají nejen zlato a stříbro, textilie nebo potraviny, ale také výrobky ze dřeva a kůže, koňské postroje nebo třeba koupací vany. Tento vývoj byl důkazem flexibility indiánských řemeslníků, ale také přetrvávající závislosti kolonistů na domorodcích. Vše, co se do Peru dováželo z Evropy, muselo absolvovat dlouhou cestu po moři a poté po pevnině přes Panamskou šíji; Španělé se samozřejmě prací vlastních rukou na půdě Nového světa živit nehodlali. Indiánští řemeslníci v Andách proto byli osvobozeni od repartimienta. Proslulou se stala indiánská malířská škola v Cusku, podnícená prací italského jezuita Bernarda Bittiho, který vyškolil mnoho domorodých řemeslníků; nejvýznamnějším z nich byl na počátku 17. století Diego Quispe Titu. Obrazy s náboženskými náměty, portréty i krajiny se z Cuska vyvážely do celého Peru. Podobně se indiánští architekti, stavitelé, sochaři a řemeslníci podíleli na budování kostelů a klášterů podle evropských plánů, ale s nezaměnitelným místním koloritem.

Zároveň přetrvávala tradiční řemesla, zejména výroba keramiky a zpracování rostlinných a živočišných vláken. Tkalcovství se rozvíjelo jak ve formě domácí produkce, tak ve specializovaných dílnách (obrajes), do nichž přicházeli pracovníci v rámci repartimienta. Tyto textilní dílny brzy získaly strašlivou pověst; tím spíše, že v nich španělští podnikatelé s oblibou zaměstnávali starce, ženy a děti. Ale hlavním zdrojem bohatství Peru se v koloniální době stala těžba zlata a stříbra. Na touze Španělů po drahých kovech se snažila obohatit i jednotlivá ayllu, často nezávisle na Španělech. Například řadu let předtím, než Španělé převzali vládu nad bohatým zlatým dolem v Atunsulle (v roce 1560), využívaným už inky, tam ze vzdálenosti sto i více kilometrů přicházeli indiánští horníci. Nejbohatší stříbrné ložisko, Potosí, bylo objeveno v roce 1545. O půlstoletí později se toto středisko, ležící v nadmořské výšce 4000 m, se svými 160 tisíci obyvatel stalo největším románsky mluvícím městem v tehdejší světě. V polovině 16. století se při čištění stříbra prosadila metoda amalgamace: rozdrčená stříbrná ruda se smíchala se rtutí, která se sloučila s kovem, hlušina se pak odplavila a rtuť odstranila odpařením. Pro španělské důlní podnikatele bylo proto velkou výhodou, že se v Andách nacházela i ložiska rtuti a že Indiáni již v předkolumbovské době s touto surovinou pracovali. V roce 1563 byla zahájena těžba rtuti v nejbohatším nalezišti Huancavelica. Rtuť byla natolik ceněným materiálem, že až do 18. století sloužila v andském prostoru spolu se zlatem a stříbrem jako směnná jednotka. Do hornických měst přicházeli v rámci repartimienta indiánští dělníci z celých And, pracovali zde i černí otroci a svobodní míšenci. Podmínky v dolech byly katastrofální. Ventilace neexistovala a každý dělník si svítil vlastní lojovou svíčkou. Hluk, zmatek, hustý kouř, zápach a rtuťové výpary se přidávaly ke stálému nebezpečí zhroucení nedostatečně vydřevených štol a přetržení kožených žebříků. Není divu, že se nejvýznamnější doplňkovou produkcí k hornictví stalo pěstování koky a že během 16. a 17. století došlo k masovému rozšíření spotřeby tohoto narkotika, které bylo v předkolumbovské době užíváno především pro rituální a léčebné účely. Nyní byla jeho konzumace zbavena náboženského obsahu. Narůstající zájem o koku podněcoval její pěstování; vidina zisků lákala bělochy stejně jako Indiány. Navzdory oficiálnímu nesouhlasnému postoji katolické církve k alkoholu a omamným látkám, jimž byla přisuzována většina zlořádů v hornických městech, ani biskup Cuska neodolal, aby koku pěstovanou na pozemcích náležejících k jeho diecézi neposílal na tržiště v Potosí. Pro transport drahých kovů, potravin, koky a všeho ostatního zboží byly samozřejmě využívány incké silnice, mosty a "hostince" (tambos); vedle lam přepravovali nyní náklady i mezci. Změny v oblasti materiální kultury indiánských obyvatel Peru doprovázely stejně závažné změny duchovního života. Dobývání Nového světa se dělo ve jménu křesťanství. Smlouva mezi španělskou korunou a Franciskem Pizarrem z roku 1529 výslovně stanovila, že se jeho výpravy zúčastní misionáři jmenovaní korunou a že každý encomendero je povinen zajistit "svěřeným" Indiánům kněze. Prvními šířiteli křesťanské víry v andské oblasti se stali příslušníci dominikánského řádu, kteří založili své rezidence v mnoha velkých městech. Symbolickým gestem bylo vybudování dominikánského kláštera v Cusku přímo na troskách Coricanchy, ústředního bodu inckého solárního kultu. Nicméně v neklidné době bojů mezi conquistadory ve 40. letech 16. století misijní činnost v podstatě ustala a Španělé

vybírali pro své encomiendy kněze spíše pro jejich schopnost shromažďovat desátky než pro misionářské zaujetí. Navzdory tomu byl postoj Indiánů vůči křesťanství v zásadě pozitivní. Poté, co se podrobili vítězným Španělům, pokládali za samozřejmé, že převezmou i jejich bohy. Navíc nacházeli mezi oficiálním inckým a oficiálním španělským kultem mnoho podobností. V obou případech existovalo organizované kněžstvo vybírající poplatky od věřících a pořádající barvitě rituály ve veřejných svatyních. Nové katolické instituce, jako bylo symbolické příbuzenství ve formě kmotrovství nebo náboženská bratrstva (cofradías), která za finanční prostředky vybírané od žijících členů pořádala zádušní mše za členy mrtvé, umožnila posílení komunitních vazeb. Bratrstva také organizovala náboženské slavnosti a byla vůdčí složkou paralelní k politické reprezentaci ayllu. Domorodé obce tak získaly další instituci umožňující společnou sebeidentifikaci a poskytující solidární pomoc, což bylo zvláště důležité v době, kdy v důsledku epidemií došlo k vážným narušením rodinné struktury. Nově zakládané osady se soustředily kolem ústředního náměstí nebo návsi s kostelíkem, před ním se obvykle tyčila hliněná nebo kamenná struktura, takzvaná "kalvárie". Na tomto místě se dodnes odehrávají hlavní kolektivní obřady a slavnosti. Nicméně v očích andských domorodců loajalita vůči novým božstvům nevyklučovala zachování úcty vůči tradičním nadpřirozeným ochráncům. Kvůli nedostatku kněžstva se navíc v ryze indiánských osadách konaly mše jen výjimečně, obvykle pouze ve výroční den patrona obce. Někdy do sebe tradiční kultury vtáhly i tyto křesťanské světce, tak početné, rozmanité a pověřené různorodými úkoly, že se nápadně podobali huakám. Veřejné katolické obřady s tanci a procesími se snadno přizpůsobily potřebám zemědělského cyklu - například svátek Božího těla byl v koloniální době jasnou obdobou nejvýznamnější incké slavnosti Inti Raymi, díkuvzdání Slunci za úrodu. A kombinace kultů se uplatňovala i na úrovni jednotlivců. V poušti Tarapacá na pobřeží Chile archeologové objevili mumifikované tělo indiánského náčelníka z koloniálního období. Pohřeb byl vykonán podle tradičního andského rituálu, nicméně pohřební výbava obsahovala i odpustkový list z roku 1680: za finanční podporu papežské stolici "pro křížové výpravy" se měl zkrátit pobyt náčelníkovy duše v očistci. Jen zdánlivě paradoxní je skutečnost, že intenzivní snahy o akulturaci andských Indiánů na poli náboženství zároveň podnítily detailní studium jejich tradiční kultury a především jazyka. Dominikáni, františkáni i jezuité kázali domorodcům v kečujštině, překládali modlitby, pasáže z Bible i další náboženskou literaturu a doufali, že tímto způsobem urychlí a zkvalitní misijní proces. Už roku 1577 zřídil místokrál Toledo katedru kečujského jazyka na univerzitě v Limě a výuka zde pokračovala až do roku 1784. První slovník a gramatika kečujštiny byl vydán roku 1595. Možnost fixovat myšlenky písmem samozřejmě rozšířila manévrovací prostor domorodých představitelů. Bohatí Indiáni a míšenci nejen navštěvovali kázání v kečujštině, ale také organizovali v tomto jazyce divadelní představení na náměty z biblických stejně jako z amerických dějin, která často slovy odkazujícími na dávnou minulost kritizovaly aktuální dění. Dlouhodobě nejúspěšnějším, i když zdaleka ne jediným zástupcem tohoto žánru je již zmíněné drama Ollantay. Ale oblíbené byly i jiné hry, například Usca Paucar anonymního autora z 18. století, pojednávající o dvou bratřích, kteří se zamilují do jedné dívky, nebo Smrt Atahualpy ze stejné doby. I

touto cestou se samozřejmě významně posilovala nostalgie po inckých dobách. Obyvatelé And podléhali "magii psaného slova", které v tradiční kultuře nemělo místo. Projevovali například vášeň pro soudní spory. Bez ohledu na to, zda vyhráli nebo prohráli, pokládali za úspěch, pokud se jim podařilo zajistit si psaný dokument. Na druhé straně se řada komunit i jednotlivců rychle naučila pohybovat uvnitř systému španělské správy a justice a agresivně hájit své zájmy navzdory svému formálně marginálnímu a nesvéprávnému postavení. Již od konce 16. století zaplavovaly soudní dvůr v Limě indiánské petice. Nicméně tato schopnost byla dvojsečná. Soudní spory (nebo pouhá hrozba žaloby) byly užitečnou zbraní proti tlaku ze strany encomenderů - zbraní rozhodně účinnější než ozbrojená povstání. Ale tradičně nepřátelená etnika a ayllu se u soudů svářela o půdu; prominentní Indiáni bojovali o právo stát se curakou; zbohatlí páriové hájili svá nově nabytá privilegia. To vše oslabovalo vnitřní soudržnost domorodých komunit a dávalo bělochům postavení arbitrářů a garantů pořádku. Soudní spory uvnitř komunit byly jasným důkazem toho, jak rozeštvaná je zdánlivě homogenní "republika Indiánů". V koloniální době pokračovala expanze kečujštiny v andském prostoru, zahájená už v incké době. Jestliže španělská legislativa potlačovala rozdíly mezi jednotlivými společenskými třídami a etnickými skupinami a vytvářela jedinou kategorii "republiky Indiánů", misionáři stejně samozřejmě pokládali kečujštinu za univerzální "indiánský jazyk". Stanovili pravidla její transkripce do latinky, sepisovali slovníky, překládali kázání a vyučovali v kečujštině ve venkovských školách (byť se takto mohl vzdělávat jen nepatrný zlomek domorodé populace). Umožnili tím, aby se kečujština stala jedním z nejtrvalejších dědictví inků. Zároveň ale během 16. - 18. století zanikla celá řada lokálních andských jazyků. Proti konkurenci kečujštiny obstála pouze aymarština, kterou hovořili obyvatelé náhorní plošiny kolem jezera Titicaca. Také aymarština se dočkala zájmu misionářů a během několika století doslova pohltila mnohé menšinové jazyky. Díky možnosti písemné fixace se dále rozvíjela i tradice lidové a pololidové slovesné tvorby v kečujském jazyce. Její nejživotnější složkou zůstala poezie, jak ve formě milostných básní, tak hymnů, které však nyní neoslavovaly Virachochu, ale téměř shodnými slovy chválily Ježíše Krista. Mimo to někteří z indiánských autorů, integrovaní již do elitní kultury (nejznámějším z nich byl Juan Huallparimachi Mayta, jenž jako velmi mladý zahynul během válek za nezávislost Peru), tvořili sice ve španělštině, ale využívali přitom předkolumbovské žánry. I v mnoha jiných směrech než jen v literární produkci zůstala po celé koloniální období domorodá kultura svébytným a životaschopným organismem. Pro tuto fázi je ovšem vhodnější nazývat ji spíše "kečujská" než "incká". Společný jazyk nahradil ve funkci jednotícího prvku incké instituce. Jistě, domorodí obyvatelé And byli vystaveni vlivům dominantní španělské kultury i mnoha kultur lokálních (například oblasti Potosí po většinu koloniálního období dominovali Baskové). Nezanedbatelný byl vliv prvků afrických, zprostředkovaných černými otroky, s nimiž se Indiáni v mnoha částech And úzce stýkali. Ale zachování domorodého komunikačního jazyka i relativní uzavřenost indiánských komunit umožnily vyrovnat se s těmito vlivy a kreativně je využít. První půlstoletí vnucené koexistence andských domorodců a Španělů poznamenaly války, nepokoje a hladomory. Na přelomu 16. a 17. století, poté, co bylo potlačeno hnutí

Taqui Onquoy a zlikvidována permanentní hrozba Vilcabamby, se situace poněkud uklidnila. Demografická situace se stabilizovala, úbytek obyvatelstva se zastavil. Samozřejmě klid nebyl dokonalý, tím spíše, že bílí kolonizátoři stále tvořili zanedbatelnou menšinu andské populace. Například v polovině 17. století neuspělo spiknutí domorodých náčelníků, kteří se dokonce pokoušeli navázat kontakt s britskými piráty, ohrožujícími španělské osady. Dopisy "našim luteránským bratřím" byly ale zadrženy a přispěly k jejich odhalení. Charakteristické je, že povstání bylo plánováno na Velikonoce, tedy na dobu, kdy byl Bůh Španělů mrtev. Nicméně se v takových případech jednalo o lokální konflikty, vyprovokované konkrétním bezprávím. Většina Indiánů v zásadě akceptovala své místo v koloniálním systému a snažila se zajistit si v omezeném manévrovacím prostoru co nejvýhodnější podmínky. K uklidnění přispěla i skutečnost, že v kolonii Peru došlo k fyzickému oddělení "republiky Španělů" a "republiky Indiánů". Španělé se od počátku conquisty soustředili na pobřeží, které se v podstatě vyliidnilo od původních obyvatel. Zde vznikala přístavní města a plantáže obdělávané černými otroky. Indiáni žili v horách. Zde se sice těžilo stříbro, ale jinak bylo vnitrozemí z hlediska Evropanů nehostinné, provinciální a zaostalé. Výsledkem byl relativně omezený styk domorodců s kolonizátory.